Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

AVLODLAR NAZARIYASI VA AXBOROT ISTE'MOLI MADANIYATI: "KUN.UZ" AUDITORIYASI MISOLIDA

Xurramova Muhabbat Ural qizi
Toshkent pedagogika texnikumi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23673398

Annotatsiya. Maqolada avlodlar nazariyasi va raqamli muhitda axborot iste'moli madaniyatining o'zgarishi ko'rib chiqiladi. Kun.uz axborot portalining YouTube, Instagram, Facebook va Telegram platformalaridagi kontent shakllari hamda foydalanuvchilar reaksiyalari misolida turli avlodlarning media bilan munosabati tahlil qilinadi. Tahlil natijalari auditoriyaga mos kontent tayyorlashda platforma xususiyatlari, axborot shakli va ijtimoiy-madaniy omillar muhimligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: avlodlar nazariyasi, axborot iste'moli, media savodxonlik, raqamli media, auditoriya, media konvergentsiyasi, Kun.uz, ijtimoiy tarmoqlar.

Kirish. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan turli yoshdagi insonlar bir xil axborot makonida yashamoqda, biroq ular yangiliklarni bir xil tarzda qabul qilmaydi. Kimdir televideniye va rasmiy nashrlarga ko'proq ishonadi, boshqalar esa yangilikni avvalo Telegram, Instagram yoki YouTube orqali kuzatadi. Bu farqlarni tushunish bugungi jurnalistika uchun muhim: media tashkilotlari nafaqat qanday xabar berayotganini, balki uni kimga va qaysi shaklda yetkazayotganini ham hisobga olishi kerak.

Maqolaning maqsadi avlodlar nazariyasi bilan axborot iste'moli madaniyati o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rib chiqish hamda Kun.uz faoliyati misolida turli platformalarda auditoriya bilan ishlash usullarini tahlil qilishdir. Bunda avlodlar haqidagi umumiy nazariy qarashlar va nashrning ijtimoiy tarmoqlardagi ayrim materiallari ostidagi foydalanuvchi reaksiyalari asosiy tahlil materiali sifatida olindi.

Asosiy qism: Raqamli muhitda axborot olish imkoniyatlarining kengayishi foydalanuvchilarning media bilan munosabatini ham o'zgartirmoqda. Endilikda auditoriya yangilikni shunchaki qabul qilmaydi, balki unga izoh berish, o'z fikrini bildirish va materialni boshqalar bilan ulashish orqali axborot muhokamasida ham ishtirok etadi. Kun.uz materiallari ostidagi foydalanuvchi izohlarida ham ushbu holatni kuzatish mumkin. SBu esa auditoriya reaksiyasi nafaqat platforma xususiyatlariga, balki material mavzusi va uning foydalanuvchilar hayoti bilan qay darajada bog'liqligiga ham aloqador ekanini ko'rsatadi.

Avlodlarga xos xususiyatlar haqida gapirganda, ularni qat'iy qoida sifatida qabul qilmaslik lozim. Bir avlod vakillarining barchasi bir xil media odatiga ega emas. Shunga qaramay, avlodlar nazariyasi axborotga bo'lgan munosabat, platforma tanlovi va kontent shakliga oid umumiy tendensiyalarni tushuntirish uchun qulay tahliliy yondashuv bo'la oladi.

Avlodlar nazariyasining nazariy asoslari. Avlodlar nazariyasi muayyan tarixiy davrda tug'ilgan insonlarning qarashlari va xulq-atvoriga ular ulg'aygan ijtimoiy, siyosiy hamda texnologik muhit ta'sir ko'rsatishini nazarda tutadi. Uilyam Shtraus va Nil Hou avlodlar almashinuvini tarixiy sikllar bilan bog'lab izohlagan. Ularning yondashuvi turli avlodlarning qadriyatlari va jamiyatdagi rollarini taqqoslashga imkon beradi. Ushbu yondashuv doirasida Baby Boomers va X avlodi ko'proq an'anaviy

ommaviy axborot vositalari keng tarqalgan davrda shakllangan guruhlar sifatida ko‘riladi. Y avlodi — milleniallar — analog va raqamli muhit o‘rtasidagi o‘tishni boshdan kechirgan. Z avlodi esa internet va mobil qurilmalar kundalik hayotning odatiy qismiga aylangan sharoitda ulg‘aygan. Shu sababli, avlodlar o‘rtasida yangilikni izlash, unga ishonish va uni boshqalar bilan ulashish usullarida farqlar kuzatilishi mumkin. Mark Prenskining “raqamli tubjoylar” va “raqamli immigrantlar” haqidagi qarashlari bu masalaga yana bir nuqtayi nazar beradi. Mazkur konsepsiyada raqamli texnologiyalar muhitida ulg‘ayganlar bilan ulardan keyinroq foydalanishni o‘rganganlar o‘rtasidagi tajriba farqi ta’kidlanadi. Biroq texnologiyadan foydalanish mahoratini faqat yosh bilan izohlash to‘g‘ri emas: ta’lim, kasb, internetga kirish imkoniyati va shaxsiy qiziqishlar ham muhim rol o‘ynaydi.

Axborotga ishonch darajasi, tezkorlik va vizual shaklga munosabat avlodlar kesimidagi tahlilda e’tiborga olinadigan jihatlardir. Ayrim foydalanuvchilar yangilikni batafsil o‘qib, manbalarni solishtirishni afzal ko‘rsa, boshqalar qisqa xabar, video yoki infografika orqali mazmunni tez anglashga intiladi. Tahririyat uchun vazifa — bu farqlarni hisobga olgan holda aniqlik va ishonchlilikni saqlashdir.

Axborot iste’moli madaniyatining o‘zgarishi. Axborot iste’moli madaniyati axborotni izlash, tanlash, tekshirish, tushunish va undan foydalanish ko‘nikmalarini qamrab oladi. Raqamli muhitda foydalanuvchi faqat tayyor xabarni qabul qiluvchi emas: u izoh yozishi, materialni ulashishi va ayrim hollarda axborot yaratishda ham qatnashishi mumkin. Don Tapskott bu o‘zgarishni iste’molchi va ishlab chiqaruvchi vazifalarini birlashtiruvchi “prosumer” tushunchasi orqali izohlaydi. Axborot oqimining ko‘payishi auditoriyaning diqqatini jalb etish uchun raqobatni kuchaytirdi. Sarlavha, dastlabki soniyalar, surat va videolar ko‘pincha foydalanuvchining material bilan tanishishni davom ettirish-ettirmasligiga ta’sir qiladi. Bunday sharoitda qisqa formatlar qulay bo‘lsa-da, murakkab masalalarni yuzaki tushunish xavfi ham bor. Shu sababli, tezkorlik bilan birga kontekst, manba va faktlarni tekshirish madaniyatini rivojlantirish zarur.

Media konvergentsiyasi esa bir voqeani turli platformalarda turlicha shaklda taqdim etish imkonini beradi. Masalan, sayt uchun batafsil maqola, Telegram uchun qisqa xabar va havola, Instagram uchun infografika yoki Reels, YouTube uchun esa intervyu yoki reportaj tayyorlanishi mumkin. Bunda mazmun o‘zgarmasligi, faktlar bir-biriga mos kelishi va qisqa format muhim tafsilotlarni yo‘qotib qo‘ymasligi kerak.

Kun.uz auditoriyasi: platformalararo tahlil. Kun.uz misoli axborotning turli platformalarda qanday shakllarda taqdim etilishini ko‘rsatadi. Maqola doirasida ko‘rib chiqilgan materiallar va ular ostidagi izohlar platformalarning o‘ziga xos muloqot uslublarini kuzatish imkonini beradi. Biroq izohlar barcha obunachilar fikrini to‘liq ifodalamaydi; ular faqat muayyan materialga munosabat bildirgan foydalanuvchilar qarashlarining bir qismini ko‘rsatadi.

Kun.uz YouTube kanalidagi intervyu va reportajlar ostidagi izohlarda foydalanuvchilar voqealarga huquqiy, axloqiy va ijtimoiy nuqtayi nazardan munosabat bildiradi. Bunday munosabatlar YouTube nafaqat videoni tomosha qilish, balki voqea yuzasidan fikr bildirish maydoni ham ekanini ko‘rsatadi. Uzoq davom etadigan videolarning ko‘rilishi auditoriya doimo faqat qisqa kontentni tanlaydi, degan fikrni cheklaydi. Mavzu dolzarb bo‘lsa va material ishonch uyg‘otsa, foydalanuvchilar batafsil reportajni ham kuzatishi mumkin. Demak, kontent davomiyligidan tashqari mavzuning ahamiyati, bayon sifati va auditoriya ehtiyoji ham muhim.

Instagram Reels formatida qisqa va ko‘zga tez tashlanadigan materiallar muhim o‘rin tutadi. Tahlil uchun Kun.uz sahifasidagi “To‘ng‘izquvar robot” haqidagi video tanladik. Izohlarda foydalanuvchilar

texnologik yangilikni O‘zbekistonning kundalik hayoti va qishloq xo‘jaligi sharoiti bilan bog‘lab talqin qilgan, ayrimlari esa vaziyatga yumor orqali munosabat bildirgan. Bu misol global yoki noodatiy yangilik mahalliy tajriba bilan bog‘langanda auditoriya uchun yanada tushunarli va muhokamaga loyiq bo‘lishini ko‘rsatadi. Materialning ulashilishi ham foydalanuvchilar uchun kontent faqat axborot emas, balki suhbat boshlash va o‘z munosabatini bildirish vositasi ekanini anglatadi. Shuningdek, nashrning “Toshkent yog‘-moy kombinati ishchilari” haqidagi materiali Facebook auditoriyasining ijtimoiy-iqtisodiy masalalarga munosabati qandayligini bildiradi. Izohlarda mehnat, iqtisodiy barqarorlik, xususiylashtirish va davlat tashkilotlarining mas’uliyati haqida fikrlar bildirilgan. Ayrim izohlarda o‘tmish tajribasini ijobiy eslash, boshqalarida esa mavjud tizimga nisbatan tanqidiy munosabat ko‘zga tashlanadi. Bu kuzatuv Facebookdagi barcha foydalanuvchilarni katta yoshli yoki bir xil qarashga ega deb xulosa qilish uchun yetarli emas. Shunga qaramay, muayyan mavzular atrofida tarixiy xotira, shaxsiy tajriba va ijtimoiy adolat haqidagi tasavvurlar muhokamani shakllantirishini ko‘rish mumkin.

Platformalararo yondashuvning ahamiyati. Ko‘rib chiqilgan misollar Kun.uz bir mavzuni turli platformalarga mos formatlarda yetkazishi mumkinligini ko‘rsatadi. Sayt batafsil ma’lumot va kontekst uchun, Telegram tezkor xabar va havola uchun, Instagram vizual va qisqa kontent uchun, YouTube esa intervyu hamda reportajlar uchun qulay maydon bo‘lib xizmat qiladi. Biroq platformani muayyan avlod bilan qat’iy bog‘lash to‘g‘ri emas: bir foydalanuvchi bir nechta platformadan foydalanishi, qisqa videoni ko‘rishi bilan birga uzun tahliliy maqolani ham o‘qishi mumkin.

Xulosa. Avlodlar nazariyasi axborot iste’moli madaniyatidagi farqlarni tushunishga yordam beradi, biroq uni har bir insonning xulqini oldindan belgilaydigan qat’iy tasnif sifatida qabul qilib bo‘lmaydi. Media odatlariga yosh bilan birga shaxsiy tajriba, ta’lim, kasb, qiziqish va texnologiyalardan foydalanish imkoniyati ham ta’sir qiladi.

Kun.uzning YouTube, Instagram va Facebook platformalaridagi materiallari misolida auditoriya yangilikka turlicha munosabat bildirishi kuzatiladi: ayrim holatlarda huquqiy adolat va hamdardlik, boshqalarida yumor va mahalliy tajriba, yana boshqa mavzularda esa iqtisodiy xotira hamda tanqidiy fikr ustun bo‘ladi. Bu kuzatuvlar platforma formati bilan birga mavzuning o‘zi ham foydalanuvchi reaksiyasiga ta’sir qilishini ko‘rsatadi. Shunday ekan, zamonaviy media uchun asosiy vazifa faqat ko‘proq ko‘rilish yoki ulashishga erishish emas. Muhimi — turli auditoriyaga qulay shaklda, tushunarli va tekshirilgan axborot yetkazish, shu bilan birga chuqur tahlil qilish imkonini saqlab qolishdir. Axborot iste’moli madaniyati ham media tashkilotlarining mas’uliyatli faoliyati, ham foydalanuvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari orqali rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Strauss, W., & Howe, N. Generations: The History of America’s Future, 1584 to 2069. New York: Morrow, 1991.
2. Prensky, M. Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon. MCB University Press, 2001.
3. Tapscott, D. Grown Up Digital: How the Net Generation is Changing Your World. New York: McGraw-Hill Education, 2008.
4. Jenkins, H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. New York: New York University Press, 2006.

5. Kun.uz Instagram sahifasidagi “To‘ng‘izquvar robot” videosi. https://www.instagram.com/reel/DXRrpG2CPE4/
6. Kun.uz Facebook sahifasidagi Toshkent yog‘-moy kombinati ishchilari haqidagi material. https://www.facebook.com/reel/740904519108446/
7. Kun.uz YouTube kanalidagi Qo‘qondagi qotillik haqidagi videoreportaj. https://youtu.be/akm_wsfuHp0